

LA LLEI 8/2005 DE PROTECCIÓ, GESTIÓ I ORDENACIÓ DEL PAISATGE¹

Albert Cortina Ramos
Advocat. Director de l'Estudi DTUM

INTRODUCCIÓ

La Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge (d'ara endavant Llei del Paisatge) aprovada pel Parlament de Catalunya² i el Reglament aprovat pel Decret 343/2006, de 19 de setembre, que la desenvolupa³, donen rang normatiu a les polítiques de paisatge i regulen els instruments que han fet possible una acció i intervenció efectives i tangibles en aquest terreny a Catalunya durant els darrers cinc anys.

La Llei del Paisatge és un instrument legislatiu pensat més en positiu que com a eina limitativa o sancionadora. En la línia de l'Estatut de Catalunya de 2006 on es proclama el dret al paisatge, l'exercici d'aquest dret comporta accions transformadores i correctores que es poden definir amb indicadors simples i comprensibles.

La Llei del paisatge té com objecte dotar als paisatges catalans de la protecció jurídica pertinent i estableix els corresponents instruments per gestionar-los i millorar-los, donant, d'aquesta forma contingut positiu a l'adhesió adoptada el 14 de desembre de l'any 2000 pel Parlament de Catalunya⁴ al Conveni Europeu del Paisatge impulsat pel Consell d'Europa i signat pels Estats a Florència el 20 d'octubre d'aquell mateix any.

Aquest tractat internacional que va entrar en vigor l'1 de març de 2004, representa un abans i un després en l'enteniment polític del paisatge (Priore, 2006); el converteix en un bé públic generalitzat a tot el territori, objecte de dret de les poblacions que el perceben, relacionat amb el benestar i la qualitat de vida de les persones, i per al gaudi del qual es precis generat actituds no tan sols de protecció, sinó també de gestió i d'ordenació (Zoido, 2007).

Darrera d'aquestes polítiques de paisatge s'està construint un sistema de valors ètics vinculat a la *nova cultura del territori*, impulsats per la pròpia administració pública i els elements socials més dinàmics i que va impregnant poc a poc a la societat catalana en el seu conjunt (Cortina, 2009).

Partint d'una concepció integradora del paisatge que es deriva de les definicions establertes en el mateix Conveni europeu, la Llei del Paisatge té com àmbit d'aplicació tot el territori de Catalunya, tant a les àrees naturals, rurals, forestals, urbanes i periurbanes, tant als paisatges singulars com els paisatges quotidians o degradats, siguin de l'interior o del litoral, tant si el paisatge és el resultat d'una acció humana intensa com si predominen els elements naturals. El preàmbul de la Llei 8/2005 pretén garantir la protecció del paisatge i definir els instruments dels quals el Govern de la Generalitat de Catalunya es dota per reconèixer jurídicament els valors definits i per promoure actuacions per conservar-lo i millorar-lo.

---

¹ Article publicat parcialment a: CORTINA, A. (2010) "La Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya". A Departament de Política Territorial i Obres Públiques. La política de paisatge a Catalunya. Generalitat de Catalunya. Barcelona

² Publicada en el DOGC núm. 4.407, pàg. 17625, de 16 de juny de 2005.

³ Publicat en el DOGC núm. 4723, pàg. 39384, de 21 de setembre de 2006.

⁴ Resolució 364/VI del Parlament de Catalunya, d'adhesió a la normativa europea del paisatge, aprovada a Florència l'octubre de l'any 2000.

A continuació es presenta de forma sintètica els diferents instruments dels quals es dota la Llei del Paisatge i el seu Reglament i que es representen gràficament en el següent quadre:

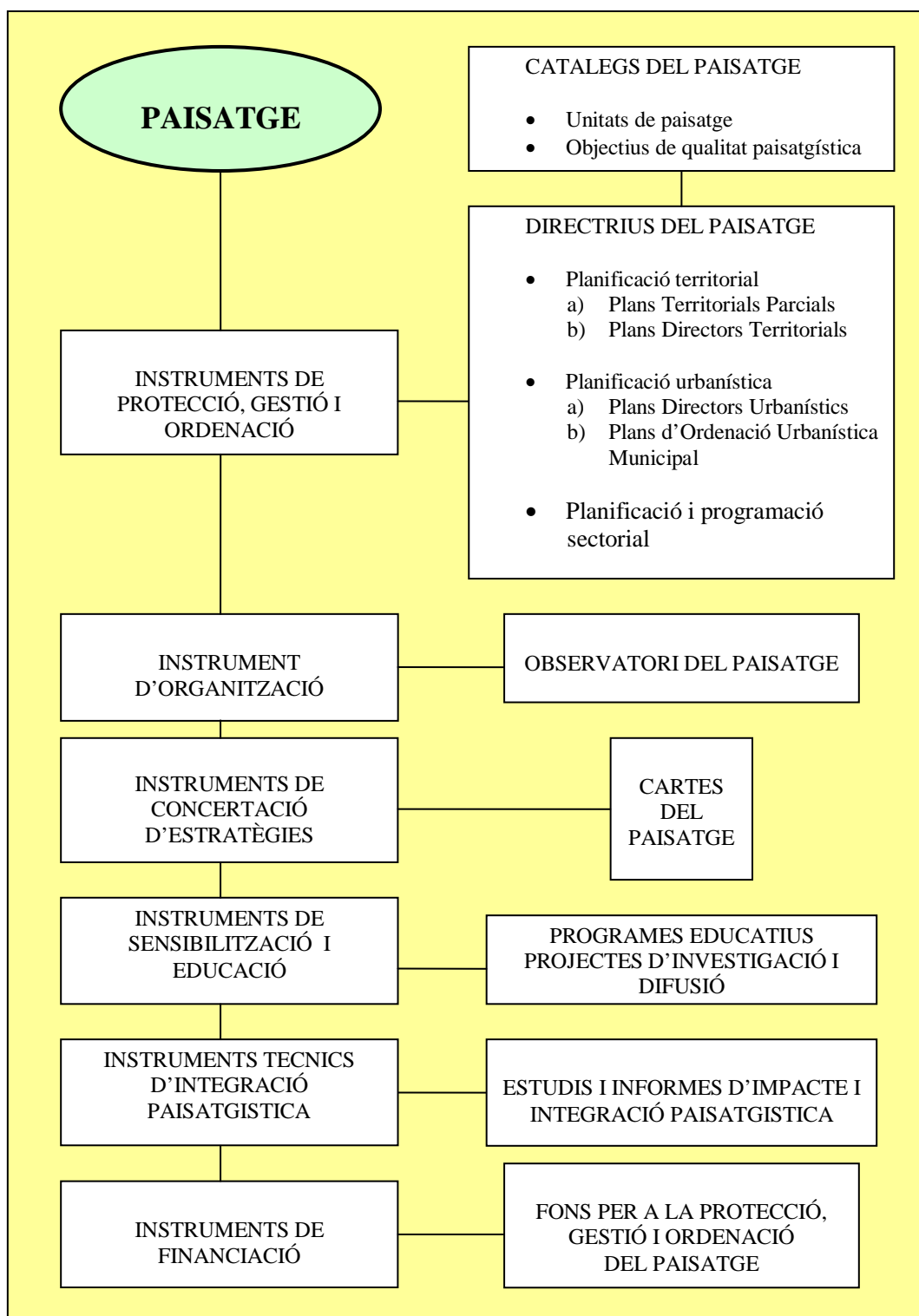

FIG. 1 Esquema bàsic de la Llei 8/2005 de 8 de juny de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya
Font: Albert Cortina - Estudi DTUM

1. L'OBJECTE I ELS PRINCIPIS INSPIRADORS DE LA LLEI DEL PAISATGE

La Llei del Paisatge té per objecte el reconeixement, la protecció, la gestió i l'ordenació del paisatge, amb la finalitat de preservar els seus valors naturals, patrimonials, culturals, socials i econòmics en un marc de desenvolupament sostenible. Amb aquesta finalitat, la Llei impulsa la plena integració del paisatge en el planejament i en les polítiques d'ordenació territorial i urbanística, i també en les altres polítiques sectorials que incideixen de manera directa o indirecta sobre el paisatge.

L'article 2 de la Llei del Paisatge enuncia els següents principis que han d'inspirar l'actuació dels poders públics en matèria de paisatge:

1. Afavorir l'evolució harmònica del paisatge d'acord amb els conceptes d'utilització racional del territori, de desenvolupament urbanístic sostenible i de funcionalitat dels ecosistemes.
2. Preservar, amb l'adopció de mesures protectores del paisatge, el dret dels ciutadans a viure en un entorn culturalment significatiu.
3. Reconèixer que el paisatge és un element de benestar individual i col·lectiu que, a més de valors estètics i ambientals, té una dimensió econòmica, cultural, social, patrimonial i identitària.
4. Considerar les conseqüències sobre el paisatge de qualsevol actuació d'ordenació i gestió del territori i valorar els efectes de l'edificació sobre el paisatge.
5. Afavorir la cooperació entre les diverses administracions públiques en l'elaboració i l'execució del planejament i de les polítiques de paisatge.
6. Promoure la col·laboració de la iniciativa pública i privada en l'impuls d'actuacions, l'adopció d'instruments i la presa de decisions sobre el paisatge.
7. Impulsar la participació en les polítiques de paisatge dels agents socials, professionals i econòmics, especialment dels col·legis professionals, les universitats, les associacions de defensa de la natura i els representants de les organitzacions empresarials i sindicals.
8. Fomentar la formació en matèria de paisatge en tots els nivells educatius.

*FIG. 2 La ciutat contemporània està en constant evolució. La transformació d'antics teixits industrials en un districte del coneixement (22@-Barcelona) són l'exemple d'aquests canvis en el paisatge urbà del segle XXI
Autor: Albert Cortina*

En línia amb aquests principis bàsics, la Llei estableix un mandat als poders públics, d'integrar per mitjà dels diferents plans i programes i d'altres actuacions, la consideració del paisatge en les polítiques d'ordenació territorial i urbanística, agrícola, forestal, ramadera, d'infraestructures, cultural, social, econòmica, turística, industrial, comercial, i en general, en qualsevol altra política sectorial amb incidència directa o indirecta sobre el paisatge, en els corresponents àmbits competencials.

D'aquesta forma, d'acord amb el que disposa l'article 8 de la Llei 8/2005 les actuacions sobre el paisatge poden tenir, entre d'altres, les finalitats següents:

1. La preservació dels paisatges que, pel seu caràcter natural o cultural, requereixen intervencions específiques i integrades.
2. La millora paisatgística de les perifèries i de les vies d'accés a les ciutats i les viles, i també l'eliminació, la reducció i el trasllat dels elements, els usos i les activitats que les degraden.
3. El manteniment, la millora i la restauració dels paisatges agrícoles i rurals.
4. L'articulació harmònica dels paisatges, amb una atenció particular cap als espais de contacte entre els àmbits urbà i rural i entre els àmbits terrestre i marí.
5. L'elaboració de projectes d'integració paisatgística d'àrees d'activitats industrials i comercials i de les infraestructures.
6. El foment de les actuacions de les administracions locals i de les entitats privades en la promoció i la protecció del paisatge.
7. L'adquisició de sòl per incrementar el patrimoni públic de sòl en les àrees que es considerin d'interès per a la gestió paisatgística.
8. L'atribució de valor al paisatge com recursos turístic.

*FIG. 3 La coordinació entre les polítiques de paisatge i les polítiques sectorials donen com a resultat la dinamització dels paisatges rurals i d'alta muntanya del nostre país.
Autor: Albert Cortina*

2. ELS INSTRUMENTS D'INTEGRACIÓ DEL PAISATGE EN EL PLANEJAMENT TERRITORIAL

La Llei del Paisatge fa especial èmfasi en la implementació dels instruments de protecció, gestió i ordenació del paisatge en el planejament territorial.

En aquest sentit, estableix dos instruments fonamentals: els catàlegs del paisatge i les directrius del paisatge.

2.1 Els catàlegs del paisatge

Els catàlegs del paisatge són els documents de caràcter descriptiu i prospectiu que determinen la tipologia dels paisatges de Catalunya, identifiquen els seus valors i el seu estat de conservació i proposen els objectius de qualitat paisatgística que han de complir.

Els catàlegs, a més de classificar i relacionar els atributs i valors que presenta el paisatge, han de tenir en compte les relacions i interaccions entre factors ambientals, culturals, socials i econòmics que expliquen la seva aparença actual i la percepció que la ciutadania en té.

La Llei estableix un àmbit territorial per als catàlegs que coincideix amb l'àmbit d'aplicació dels set plans territorials parcials.

Dintre de cada àmbit, el catàleg identifica, caracteritza i avalua tot el territori que integra l'espai del pla, a partir de la identificació de les unitats de paisatge i dels paisatges d'atenció especial.

D'acord amb els continguts mínims fixats per la Llei 8/2005, i ates l'article 4 del Reglament que la desenvolupa, els catàlegs del paisatge tenen les següents funcions:

- a) Elaborar una diagnosi de l'estat del paisatge, tot identificant els seus valors actuals i potencials des del punt de vista patrimonial, cultural, estètic, ambiental i econòmic.
- b) Establir propostes i mesures destinades a integrar el paisatge en el planejament territorial i urbanístic, i en particular, definir a través dels objectius de qualitat paisatgística les orientacions per a l'establiment de les directrius de paisatge que han de formar part dels plans territorials parcials i els plans directors territorials.
- c) Orientar el contingut de les Cartes del paisatge.
- d) Donar pautes i criteris per a la definició dels plans i estratègies sectorials.
- e) Proporcionar els objectius de qualitat paisatgística i la informació paisatgística necessària en els processos d'avaluació ambiental de plans i programes, en els estudis d'impacte ambiental i en els estudis d'impacte i d'integració paisatgística i en qualsevol altre de naturalesa semblant.
- f) Servir de base per a la realització de les campanyes de sensibilització i educació en matèria de paisatge.
- g) Orientar les iniciatives i projectes dels agents econòmics i socials.
- h) Donar pautes i criteris per a emprendre una anàlisi de les necessitats, del context propi i de les repercussions per a les dones i homes en totes les qüestions relacionades amb el paisatge, amb l'objectiu de contribuir a l'assoliment del benestar individual i social de les persones.

D'acord amb l'article 11 de la Llei del Paisatge i 5 del seu Reglament, els catàlegs del paisatge tenen com a mínim el següent contingut:

- a) L'inventari dels valors paisatgístics presents en la seva àrea.
- b) L'enumeració de les activitats i dels processos que incideixen o han incidit de manera més notòria en la configuració actual del paisatge.
- c) L'assenyalament dels principals recorreguts i espais des dels quals es percep el paisatge.
- d) La delimitació de les unitats de paisatge, enteses com aquells àmbits estructuralment, funcionalment o visualment coherents sobre els quals pot recaure, en part o totalment, un règim específic de protecció, gestió o ordenació del paisatge.
- e) La definició dels objectius de qualitat paisatgística per a cada una de les unitats de paisatge. Aquests objectius han d'expressar les aspiracions de la col·lectivitat pel que fa a les característiques paisatgístiques del seu entorn.
- f) La proposta de mesures i accions necessàries per complir els objectius de qualitat paisatgística.

La metodologia per a l'elaboració dels catàlegs del paisatge ha estat definida per l'Observatori del Paisatge en un document de referència⁵:

L'aprovació dels catàlegs del paisatge correspon al conseller o consellera de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, amb uns tràmits previs d'informació pública i de consulta als ens locals i a les organitzacions econòmiques i socials concernides.

2.2 Les directrius del paisatge

Les directrius del paisatge es defineixen a la Llei 8/2005 com aquelles determinacions que, basant-se en els catàlegs del paisatge, precisen i incorporen normativament les propostes d'objectius de qualitat paisatgística en els plans territorials parcials o en els plans directors territorials.

D'acord amb l'article 12.2 de la Llei del Paisatge els plans territorials parcials i els plans directors territorials determinen els supòsits en els quals les directrius són d'aplicació directa, els supòsits en els quals són d'incorporació obligatòria quan es produeixi la modificació o la revisió del planejament urbanístic i els supòsits en els quals les actuacions requereixen un informe preceptiu de l'òrgan competent en matèria de paisatge.

Els plans territorials parcials i els plans directors territorials també poden determinar quan les directrius del paisatge són recomanacions per al planejament urbanístic, per a les cartes del paisatge i per als altres plans i programes derivats de les polítiques sectorials que afectin el paisatge. En aquest últim supòsit, els plans o els programes que s'aprovin han de ser congruents amb les recomanacions de les directrius del paisatge.

El procediment d'aprovació d'aquestes directrius s'estableix a l'article 14 del Reglament de la Llei de Paisatge, que distingeix el procediment a seguir en els supòsits de plans territorials parcials i plans directors territorials elaborats pel

---

⁵ Prototip de Catàleg de Paisatge. Bases conceptuals, metodològiques i procedimentals per a l'elaboració dels Catàlegs del Paisatge de Catalunya. Observatori del Paisatge. Maig 2005.

departament de Política Territorial i Obres Públiques⁶ i el procediment fixat pel supòsit que es tracti de planejament territorial que es formula a iniciativa dels ens locals.

Correspon al Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya elaborar la proposta de directrius del paisatge i incorporar als plans territorials parcials i, en el seu cas, als plans directors territorials, pel que fa referència al seu àmbit, les directrius del paisatge que corresponguin a les propostes dels objectius de qualitat paisatgística que contenen els catàlegs del paisatge..

FIG. 4 Un dels grans reptes de les polítiques de paisatge i de la planificació territorial i urbanística es l'ordenació dels usos periurbans que sovint banalitzen els llocs i conformen una imatge desendreçada de les entrades als nuclis urbans
Autor: Albert Cortina

3. L'OBSERVATORI DEL PAISATGE

La Generalitat de Catalunya conscient de la necessitat de preservar la diversitat i riquesa paisatgística del territori i frenar el deteriorament espacial, va impulsar l'any 2004 la constitució d'una entitat de col·laboració de tipus consorcial adscrita al Departament de Política Territorial i Obres Públiques, que reuneix a diverses institucions i organismes de caràcter públic i privat amb experiència en l'aplicació i gestió de les ciències del territori i el paisatge i que pretén ser, un instrument fonamental al servei de la diagnosi, la sensibilització social i, en definitiva, la preservació i conservació del paisatge⁷.

Segons s'estableix en l'article 2 dels estatuts del Consorci, l'Observatori del Paisatge té per objecte la diagnosi, proposta, estudi i sensibilització de la societat catalana per a la preservació, protecció, gestió, i en el seu cas, la restauració i la millora del paisatge de Catalunya, en un marc de desenvolupament sostenible i protecció del medi, ús racional del sòl i estalvi de recursos.

La composició de l'Observatori del Paisatge comprèn una àmplia representació dels diversos agents que actuen sobre el territori i el paisatge. L'integren els departaments de la Generalitat concernits, les entitats municipals, ens locals, els col·lectius

⁶ Criteris per al desenvolupament del Programa de Planejament Territorial. Secretària per a la Planificació Territorial. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Generalitat de Catalunya. 2004

⁷ Resolució [PTO]/3386/2004, de 7 de desembre per la qual es dóna publicitat a l'Acord del Govern de la Generalitat de Catalunya de 30 de novembre de 2004, pel qual es constitueix el Consorci de l'Observatori del Paisatge i s'aproven els seus estatuts.

professionals relacionats amb la matèria, les universitats catalanes i entitats privades que realitzen actuacions relacionades amb el territori i el paisatge.

A més dels seus òrgans rectors, l'Observatori del Paisatge té un òrgan consultiu i d'assessorament en el qual participen organismes científics, acadèmics i culturals relacionats amb les ciències del territori i del paisatge i representants d'organitzacions empresarials i econòmiques, de la societat civil i les organitzacions no governamentals.

En relació a les funcions de l'Observatori ens remetem al capítol d'aquesta publicació on es tracte amb més detall aquest organisme.

Finalment, s'estableix en la pròpia Llei que l'Observatori del Paisatge podrà participar en les xarxes dels observatoris del paisatge i en les iniciatives i els projectes d'investigació i de difusió de coneixements i metodologies que s'adoptin en l'àmbit de la Unió Europea.

4. LA CONCERTACIÓ I LA SENSIBILITZACIÓ EN LES POLITIQUES DE PAISATGE

En el capítol IV de la Llei del Paisatge s'impulsa la creació i la utilització de nous instruments de concertació d'estratègies sobre el paisatge, com les cartes del paisatge. Així mateix, el Govern de la Generalitat de Catalunya es compromet a fomentar la sensibilització de la societat vers el paisatge, l'ensenyament i la formació d'especialistes en aquesta matèria.

4.1 Cartes del paisatge

La Llei del Paisatge proposa les cartes de paisatge, abordades en un altre capítol d'aquesta publicació, com instruments de concertació d'estratègies entre els agents públics i privats per a aconseguir actuacions de protecció, gestió i ordenació del paisatge que tinguin per objectiu mantenir els valors naturals, culturals i econòmics.

En aquest sentit, poden impulsar l'elaboració de les cartes del paisatge, el Govern de la Generalitat de Catalunya, els consells comarcals, les mancomunitats de municipis, els ajuntaments i les altres administracions locals.

*FIG. 5 El paisatge vitivinícola constitueix un important actiu del territori on el sector agrari, productiu i de serveis s'interrelacionen a favor de la identitat del lloc i de la qualitat de vida de les persones.
Autor: Albert Cortina*

El contingut de les cartes del paisatge han de tenir en compte el que estableixin els catàlegs del paisatge que incideixin en el seu àmbit, així com els catàlegs del patrimoni cultural, artístic i natural d'àmbit municipal en els casos que estiguin aprovats i com a mínim tindran el següent contingut:

- a) la diagnosi de les dinàmiques del paisatge.
- b) la definició d'objectius de qualitat paisatgística.
- c) la elaboració d'un programa de gestió.

Per tant, es pretén que la carta del paisatge sigui un instrument voluntari de concertació entre els agents d'un determinat territori per promoure la millora dels paisatges i la qualitat de vida de les comunitats mitjançant l'establiment d'objectius, acords i estratègies de gestió.

4.2 Mesures de sensibilització, educació i suport

El Govern de la Generalitat de Catalunya es compromet d'acord amb l'aprovació de la Llei del Paisatge a fomentar la sensibilització de la societat, de les organitzacions privades i dels poders públics en relació al paisatge i als seus valors, respecte de la seva importància cultural, social i econòmica, de la seva evolució i de la necessitat de promoure i potenciar la seva protecció, gestió i ordenació.

En aquesta mateixa línia s'estableix la determinació de la Generalitat de Catalunya de promoure la consideració del paisatge en els programes dels diversos nivells educatius i, en particular, en els destinats a la formació d'especialistes en paisatge.

En el marc de l'Educació Secundària Obligatòria s'ha promogut el projecte "Ciutat, territori, paisatge" conjuntament amb el Departament d'Educació i l'Observatori del Paisatge, i s'ha difós a tots els centres públics i concertats de secundària de Catalunya per a que el professorat pugui implementar-los a l'aula.

Així mateix, segons s'estableix a l'article 15.2 de la Llei 8/2005, el Govern ha de fomentar l'intercanvi d'experiències i te que donar suport als projectes de recerca i de difusió dels coneixements sobre el paisatge.

Finalment, la Generalitat de Catalunya, en l'àmbit de les seves competències i en funció dels recursos disponibles, es compromet a potenciar les activitats de les administracions locals i de les diverses organitzacions públiques i privades que realitzin actuacions de promoció i protecció del paisatge, especialment les que tinguin per objecte la custòdia del territori⁸ per a la preservació dels seus valors paisatgístics, i es compromet a donar suport a les esmentades activitats.

5. ELS ESTUDIS I INFORMES D'IMPACTE I INTEGRACIÓ PAISATGÍSTICA

El Decret 343/2006 de 19 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 8/2005, incorpora la regulació específica dels estudis i informes d'impacte i integració paisatgística. Pel que fa als estudis d'impacte i integració paisatgística foren establerts per l'article 48 del Decret Legislatiu 1/2005, de 26 de juliol, pel qual s'aprova el Text

---

⁸ La Custòdia del Territori. Una guia per a la implantació a Catalunya. Fundació Territori i Paisatge. 2001.

refós de la Llei d'urbanisme com a document d'inclusió obligatòria en determinats supòsits.

D'acord amb els articles 19 i 20 del Reglament, l'Estudi d'impacte i integració paisatgística (EIIP) és un document tècnic destinat a considerar les conseqüències que té sobre el paisatge l'execució d'actuacions, projectes d'obres o activitats i a exposar els criteris adoptats per a la seva integració que es requereix en els següents supòsits:

- a) En aquelles actuacions, usos, activitats i noves construccions en sòl no urbanitzable que s'han d'autoritzar pel procediment previst a l'article 48 del Decret legislatiu 1/2005, de 26 de juliol, pel qual s'aprova el text refós de la Llei d'urbanisme.
- b) En els supòsits en què així es requereixi pel planejament territorial o urbanístic.
- c) En tots aquells altres supòsits en què així ho estableixi qualsevol llei o disposició de caràcter general.

El promotor/a del projecte és la persona obligada a presentar aquest estudi que haurà de ser elaborat per professional tècnicament competent.

Posteriorment, aquest estudi haurà de ser informat preceptivament per la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge en els supòsits establerts reglamentàriament.

Amb la finalitat d'orientar i facilitar l'elaboració dels EIIP el Departament de Política Territorial i Obres Públiques ha editat una *Guia d'estudis d'impacte i integració paisatgística* que presenta una proposta metodològica i exposa diversos estudis de cas.

FIG. 6 *La integració entre arquitectura avançada, espai públic de qualitat i mobilitat sostenible constitueix un dels principals reptes de les polítiques de paisatge urbà a les nostres ciutats*
Autor: Albert Cortina

6. EL FINANÇAMENT DEL PAISATGE

La Llei 8/2005 crea el Fons per a la protecció, la gestió i l'ordenació del paisatge, com a instrument financer de la Generalitat de Catalunya, amb la finalitat de destinar-lo a les actuacions de millora del paisatge que es realitzin d'acord amb els criteris que estableix la pròpia llei i la normativa que la desenvolupa.

El capítol II del Reglament regula amb més detall aquesta eina essencial en les polítiques de paisatge. En l'aplicació del fons s'estableixen dues línies d'actuació diferenciades i s'habilita el/la conseller/a per ampliar el contingut d'aquestes línies.

El Fons es dota amb les aportacions del Govern a través de les partides que els pressupostos de la Generalitat adscriuen anualment al Departament de Política Territorial i Obres Públiques, per les aportacions d'altres administracions, entitats i empreses.

Poden rebre finançament del Fons els ens públics, les entitats privades sense ànim de lucre legalment constituïdes i les persones físiques i jurídiques de naturalesa privada que tinguin entre els seus objectius acomplir actuacions de millora paisatgística.

BIBLIOGRAFIA

BUSQUETS, J. i CORTINA, A. (coords.) (2009). *Gestión del paisaje. Manual de protección, gestión y ordenación del paisaje*. Ariel. Barcelona

CADS (2005a). *Conveni Europeu del Paisatge*. Generalitat de Catalunya- Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible. Observatori del Paisatge. *Papers de Sostenibilitat*, núm. 8, Barcelona.

--- (2005b). *Documents de la Conferència sobre el Conveni Europeu del Paisatge en ocasió de la seva entrada en vigor: Estrasburg. 17 de juny de 2004*. Generalitat de Catalunya- Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible. Observatori del Paisatge. *Papers de Sostenibilitat*, núm. 8, Barcelona.

CONSELL D'EUROPA. (2000). *Convention Européenne du Paysage et Rapport Explicatif*. Estrasburg.

--- (2003). "Recueil de textes fondamentaux du Conseil de l'Europe dans le domaine du paysage". Réunion des ateliers pour la mise en oeuvre de la CEP, Estrasburg.

CORTINA, A. (2005). "Regulació legal i organització administrativa per a la implementació de polítiques del paisatge a Europa". *Espais*. Monogràfic, núm. 50.

--- (2006). "La Ley de protección, gestión y ordenación del paisaje de Cataluña". Dins R. Mata i A. Tarroja (coords.) *El paisaje y la gestión del territorio. Criterios paisajísticos en la ordenación del territorio y el urbanismo*. R. Mata i A. Tarroja. Diputació de Barcelona – CUIMPB. Barcelona, p. 405-420

--- (2010). *Nova cultura del territori i ètica del paisatge*. Generalitat de Catalunya. Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible de Catalunya. *Documents de Recerca*, núm. 17. Barcelona.

CORTINA, A. i REZA, X. B. (eds.) (2008). Protección, xestión e ordenación da paisaxe en Galicia. Xornada de reflexión, participación e debate sobre a futura Lei de protección da paisaxe de Galicia e implementación do Convenio Europeo da Paisaxe. Consellería de Medio Ambiente e Desenvolvemento Sostible. Xunta de Galicia. Santiago de Compostela.

FERNÁNDEZ, C. (2007). La protección del paisaje. Un estudio de Derecho español y comparado. Marcial Pons. Madrid

HILDENBRAND, A (1995). Paisaje y políticas de ordenación del territorio. Análisis de la experiencia internacional comparada, Dirección General de Ordenación del Territorio, Junta de Andalucía, Sevilla.

LUGINBHÜL, Y. (2002). "Identification, qualification du paysage et objectifs de qualité paysagère, en tirant parti de ressources culturelles et naturelles", Deuxième Conférence des États contractants et signataires de la Convention européenne du paysage, Conseil d'Europa, Estrasburg.

PRIEUR, M. (1996). Le droit applicable aux paysages en droit comparé et en droit international, Consejo de Europa, Grup de Treball "Convenció Europea del Paisatge", Estrasburg.

PRIORE, R. (2001). "Derecho al paisaje, Derecho del paisaje. La evolución de la concepción jurídica del paisaje en el Derecho comparado y en Derecho internacional", *Revista Interdisciplinar de Gestión Ambiental*, núm. 31.

--- (2002). "Derecho al paisaje, Derecho del paisaje. Motivaciones sociales y objetivos políticos de la evolución de la aproximación al paisaje en el Derecho europeo". En: *Paisaje y ordenación del territorio*, F. Zoido i C. Venegas, Junta de Andalucía i Fundación Duques de Soria, Sevilla.

--- (2006). *Convenzione Europea del Paesaggio. Il testo tradotto e commentato*. Università degli Studi Mediterránea de Reggio Calabria.

ZOIDO, F. (2007). "La aplicación del Convenio Europeo del Paisaje en España". Dins Ministerio de Medio Ambiente. *Convenio Europeo del Paisaje. Textos y comentarios*. Madrid.